

Hitit Çivi Yazısının İlk Ortaya Çıkışı

The First Appearance of the Hittite Cuneiform

Turgut YİĞİT*

Öz

Anadolu yazıyla ilk kez M.Ö. 2. binyılın başlarında Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asurlu tüccarların kendi işleriyle ilgili kayıtları tutukları Eski Asur üslubundaki çivi yazısı dolayısıyla tanışmıştır. Bu çağ boyunca Anadolu'da kullanılan yazı, 18. yüzyılın ortalarından itibaren devam etmez. Hitit Krallığının 17. yüzyılın ortalarında kurulmasıyla birlikte Anadolu'da bu defa Hititlerin kendi dillerine uyarlayarak kullandıkları Eski Babil üslubundaki çivi yazısıyla karşılaşırız. Büyük olasılıkla bu yazıyı Hititler krallığın erken dönemlerinde Kuzey Suriye'ye yaptıkları seferler sırasında tanımışlardır.

Anahtar sözcükler: Hitit, Anadolu, çivi yazısı

Abstract

The Assyrians established a number of commerce colonies in Anatolia in the beginning of the 2nd millennium B.C. The Assyrians established a number of commerce colonies in Anatolia. The merchants of the colonies registered their transactions of business on clay tablets written in Old Assyrian cuneiform. With the passing away of the colonies in the 18th century, cuneiform scripts stopped in Anatolia, not to reappear until the emergence of the Kingdom of Hittite. The main sources that we have today for the history and culture of the Hittites are Hittite texts. The origin of the Hittite cuneiform writing is one of the problems of the studies of Hittite. The earliest known Hittite texts were composed in the second half of the 17th century. The most probable source of the Hittite cuneiform should be considered the current cuneiform in Northern Syria.

Key words: Hittite, Anatolia, cuneiform

* Doç. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi

Eski Önasya'nın diğer bölgelerine bakarak yazıyla daha geç tanışmış olan Anadolu, M.Ö. 2. binyılın başlarındaki tarihsel çağlara girişini hemen yanı başındaki uygarlıkların beşiği Mezopotamya'ya borçludur. Kökleri daha Neolitik Çağ'a kadar inen Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticaret geleneği, Orta Tunç Çağı başlarında Asurlu tüccarların kurduğu ticaret sistemi ile çok organize bir biçimde karşımıza çıkmakta ve bu dönem Anadolu tarihine damgasını vurmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan bu dönem, Anadolu'da henüz geniş çaplı siyasal birliğin kurulmadığı, küçük beyliklerin bu toprakların siyasal yazgısına yön verdiği yıllardır. Kuzey Mezopotamya'daki Asur kentinden tüccarlar Anadolu'ya gelerek burada bazı kentlerin hemen yanında *karum* adı verilen ticaret mahalleleri ya da bunlardan daha küçük olmak üzere belki de ticaret yolları üzerindeki konaklama yerleri olan *wabartumlar* kurmak suretiyle sistemli bir ticaret ağı oluşturmuşlardı. Yerli beylerin denetim ve gözetiminde sürdürülen ve ticaretle sınırlı kalan Asurluların faaliyetleri Kayseri yakınlarındaki bugünkü Kültepe'de olan Kaneş/Neşa kenti yanında kurulan ticaret kolonisi (Kaneş Karumu) merkez olmak üzere yürütülmüştür. Bu topraklarda yazıyı ilk kullanan insanlar olan Asurlu tüccarlardan kalan binlerce çivi yazılı tablet Kaneş Karumu'nda yapılan kazılarda gün ışığına çıkarılmıştır. Kaneş Karumu'nun 2. tabakasında çok sayıda ve ondan daha az olmak üzere 1b evresinde ele geçen bu tabletlerden yine az sayıda olmak üzere Boğazköy'de ve Alishar'da ortaya çıkarılan ticaret yerleşmelerinde de ele geçmiştir¹. Tabletlerdeki yazının dili tüccarların konuştuğu Eski Asurca'dır. Anadolu'da kullanımı Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile sınırlı olan bu yazı ile yazılmış belgeler genellikle tüccar arşivlerinde günümüze ulaştıkları için şüphesiz çoğunlukla ticari ve hukuki içeriklidirler. Bundan dolayı söz konusu belgelerden o dönem Anadolu'sunun siyasal, sosyal, kültürel olayları, gelişmeleri hakkında geniş bilgiler edinmek mümkün olmamaktadır. Nitekim yerli Anadolu'luların Asur yazısını kullanmadıkları², tüccarların kesin olarak bilinmeyen nedenlerle bu topraklardaki ticaret faaliyetlerinin sona ermesiyle, Eski Asur yazısının Anadolu'daki kullanımının da sona erdiği izlenmektedir.

Her ne kadar doğrudan yerli Anadolu'luların siyasal ve sosyal yaşamlarına dair geniş bilgiler vermese de, Anadolu'da çok uzun yıllar ticaret yapmış olan tüccarların belgelerine yerlilere ait kimi terimlerin, isimlerin yansması kaçınılmazdır. Nitekim Asur Ticaret Kolonileri Çağı

¹ I. J. Gelb, *Inscriptions from Alishar and Vicinity*, OIP 27, Chicago 1935; K. Balkan, *Kaniş Karum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler*, Ankara 1955, s. 8-10

² Anadolu'nun yerlilerinin yaygın olarak bu yazıyı kullanmadıkları bilinmekle beraber, en azından yerel krallıkların kendi aralarındaki haberleşmelerde kullanıldığı bilinmektedir. Mama kralı Anum-Hirbi'den Kaneş kralı Warşama'ya yollanmış bir mektup (K. Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara 1957) bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

belgeleri üzerindeki çalışmalarla bu dönem Anadolu'sunun etnik yapısında yer alan unsurlar tanınabilmektedir. Söz konusu dilbilimsel incelemelerle, M.Ö. 17. yüzyıl ortalarından itibaren bu topraklarda büyük bir devlet kuracak ve Anadolu'nun M.Ö. 2. binyıl tarihine damgalarını vuracak olan Hititler'in daha Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da buldukları saptanabilmektedir³.

Hitit Krallığı'nın kurulmasından sonra artık Anadolu'da yeni bir çivi yazısı karşımıza çıkmaktadır. Bu yazı Hititçe'nin ifade edildiği, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda burada kullanılmış olan Eski Asur yazısından farklı olan Eski Babil üslubundaki çivi yazısıdır. Anadolu'ya genellikle Kuzey Suriye aracılığıyla girdiği kabul edilmekte⁴ ve Suriye'de kullanılan Eski Babil yazısıyla olan ilişkisi de vurgulanmaktadır⁵. Dört yüzyıldan daha fazla Anadolu'da kullanılmış olan bu yazı da halka inmemiş, devlet işlerinde kullanılmış, dinsel, tarihsel, yönetime ait ve daha bir çok farklı içerikte belgeler onunla kil tabletler üzerine kaydedilmiştir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Asur Ticaret Kolonileri Çağı belgeleri üzerindeki çalışmalarla o dönemde Anadolu'da buldukları kanıtlanan, hatta kolonilerin merkezi konumundaki karumun hemen yanı başında kurulmuş olduğu Kaneş/Neša'da halkın çoğunluğunu oluşturdukları ileri sürülen⁶ Hititlerin, iki yüzyılı aşkın süre Anadolu'da kullanılmış olan Eski

³ S.Alp, "Hititler'de Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramının Hititçe Karşılığı," *Bellekten* 13 (1949), s.269-270; S.Alp, "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kaneş/Neša'da Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu," *Archivum Anatolicum* 3 (1997), s. 1 vd.; E.Bilgiç, *Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Apellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisindeki Yeri*, Ankara 1953, s.5-23.

Hititçe'nin Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda konuşuluyor olduğu Hititlere daha sonraki yüzyıllarda başkentlik yapacak olan Hattuša'nın adı dolayısıyla da ortaya konulabilmektedir. Mari'de ele geçen bir mektupta (Balkan, *Mektup*, s. 53'te tercümesi verilmiştir. Burada söz konusu mektubun adı bilinmeyen bir kral ya da tüccardan Mari kralı Zimri-lim'e gönderildiği belirtilir.) Hattuša şehrinin Eski Asurca metinlerde görüldüğü şekli olan "Hattuš" olarak değil, şehrin adının Hititçe kullanımını olan "Hattuša" olarak görülmektedir. Moskova tableti olarak adlandırılan Eski Asurca Kültepe orijinli bir belgede şehrin adı yine "Hattuša" formundadır (M.T.Larsen, "A revolt Against Hattusa," *JCS* 24 [1972], s.101). Hattuša'nın Hititler tarafından ne zaman iskan edildiği sorusuna yanıt aranırken de göz önünde tutulması gereken bu durum. Hititçe'ye özgü kullanımların Eski Asurca metinlerde yer aldığına kanıt oluşturmaktadır.

⁴ C.Rüster-E.Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon*, Wiesbaden 1989, s.15; Th. V. Gamkrelidze, "The Akkado-Hittite Syllabary and the Problem of the Origin of the Hittite Script," *Archiv Orientalni* 29 (1961), s.414; A. M. Dinçol- B. Dinçol, "Eskiçağ'da Doğu Akdeniz Havzası ve Anadolu'da Diller ve Yazılar," *Boğazköy'den Karatepe'ye*, s.26

⁵ K.Hecker, "Çivi Yazısının Kökeni Hakkında," *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)*, s. 43; S.Alp, "Hitit Çağında Anadolu Coğrafyası: Bazı Atılımlar ve Yeni Umutlar," *Uluslararası I.Hititoloji Kongresi (19-21 Temmuz 1990)*, s.23; Rüster-Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon*, s.15; Gamkrelidze, *Archiv Orientalni* 29, s.406-407, 415

⁶ S. Alp, "Kaniş=Anişa=Nişa Erken Hitit Çağının Bir Başkenti," *Bellekten* 27 (1965), s. 376

Asur yazısını almayıp, bu yazının Anadolu'da son kullanımından çok daha sonra, Anadolu, Hititler ve Hititçe'ye uygulaması bakımından Eski Asur yazısından daha fazla avantaj ya da dezavantaj taşımadığı söylenebilecek Eski Babil stilineki yazıyı kendi dillerine uygulayarak kullanmaya başlamalarının nedenini açıkça izah etmek mümkün değildir. Her ne kadar bu yazının Hititlerce kabul edilmesi elimizdeki örneklerle göre Hitit Krallığı'nın kuruluşundan, yani M.Ö. 17. yüzyıl ortalarından daha geriye gitmiyor olsa da Suriye yazı geleneğinin daha Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da tanındığının ortaya konulabildiğini de belirtmek gerekir⁷. Bununla beraber söz konusu yazının Anadolu'ya ne zaman geldiğinin ötesinde bizim burada asıl üzerinde durmak istediğimiz konu, Kuzey Suriye aracılığı ile Anadolu'ya ulaşan ve Suriye'deki kullanımına dair izler taşıdığı da belirlenen bu Eski Babil tarzındaki yazının Hititçe'ye ilk kez ne zaman uygulanarak Hititlerce yaygın olarak kullanılmaya başlandığıdır.

Hitit çivi yazısıyla yazılmış en eski tarihsel içerikli olan metin "Anitta Metni" olarak adlandırılır⁸. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın son aşamasında yaşamış olan Erken Hitit Çağı kralı Anitta'yı konu alan bu metnin elimizdeki nüshalarının tümü Anitta'dan çok daha sonraki dönemlerde yazılmış olmak üzere günümüze ulaşmıştır⁹. Bu metinlerin, Anitta döneminde Hititçe yazılmış aslının daha sonra Hitit Krallığı döneminde yapılmış kopyaları olduğu düşünülürse, söz konusu yazı stiline Hititçe'ye uygulanması Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na dek geriye götürülür ki bu pek mümkün görünmez. Anitta metnine konu olan olayların yaşandığı bölgede zaten kullanılan bir yazı varken yeni bir yazı stiline Hititçe'ye uygulanmış olması çok uzak ihtimaldir. Eski Asur yazısının kullanımının tümünden sona erip, o yazının Anadolu'da unutulmuş olduğu dönemde ancak yeni bir yazının ortaya çıkışı, hem de Hititçe gibi Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da zaten Anadolu'da konuşulan bir dile uygulanmış olarak çıkışı akla yatkındır. Her ne kadar yeni olarak nitelediğimiz yazının Anadolu'daki izlerinin Asur

⁷ Kültepe'de bulunmuş olan, Kuzey Suriye'de tam olarak saptanamayan bir yerdeki Ehliaddu adlı bir kişiden Kaneş'teki Unapše adlı bir kişiye yollanan ticari içerikli bir mektubun Eski Asurca metin tipine uygunluk göstermekle beraber Kuzey Suriye'de ve buranın geleneğine bağlı bir katip tarafından yazılmış olabileceği, tabletin Kaneş Karumu 1b tabakasına tarihlendirilip, daha bu zamandan itibaren Kuzey Suriye'den Eski Babil yazısının Anadolu'ya girmeye başladığı ileri sürülmektedir (Hecker, *Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, s.43 vd.). Bunun yanı sıra yukarıda 3 no'lu dipnotta değindiğimiz Moskova Tableti olarak anılan Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait belgedeki kent adının, bizim hep Hititçe çivi yazılı belgelerden tanıdığımız "Hattuša" formunda görünmesi de bu açıdan değerlendirilmelidir.

⁸ Erken Hitit Çağı kralı Anitta'nın yaptıklarının anlatıldığı Hititçe metin üç nüsha olmak üzere ele geçmiştir. E.Laroche, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris 1971 (CTH), No: 1

⁹ Bu metnin nüshalarından KBo III 22'nin M.Ö. 16. yüzyılda yazdırılmış olduğu kabul edilirken, diğer nüshalardan KUB XXVI 71 ve KUB XXXVI 98 M.Ö. 13.yüzyıla tarihlenmektedir. E. Neu, *Der Anitta Text*, StBoT 18 (1974), Wiesbaden 1974, s. 3,6

Ticaret Kolonileri Çağı'na dek geriye gittiğinden bahsediyor olsak da, o dönemde Hititçe'ye uygulandığına dair hiçbir açık iz yoktur. Şu durumda Anitta Metni'nin orijinalinin Akkadca yazılmış olduğu ya da bu metinde anlatılanların sözlü gelenekte yaşayarak daha sonraki çağlarda yazıya aktarıldığı düşünülebilir.

Boğazköy arşivi belgeleri arasında Anitta Metni hariç tutulursa en eskiye ait içeriği kesin olarak kabul edilenler I.Hattuşili dönemine ait olanlardır. Hitit Krallığı'nın asıl kurucusu olarak kabul ettiğimiz bu kralın zamanına ait olayları konu alan çok sayıda tabletin bulunuyor olması ve bunların da içerikleri itibariyle en eski olayları göstermeleri, Hitit çivi yazısının ilk kez ne zaman ortaya çıktığı, yani Eski Babil yazısının Hititçe'ye ilk kez ne zaman uygulandığı konusunda bize bir işaret sunmaktadır. I.Hattuşili zamanına ait belgeler arasında Akkadca ve Hititçe kaleme alınmış çift dilli olanlar da vardır. Bu döneme ait çivi yazılı tabletler arasında doğrudan Eski Hitit çağında yazılmış olarak günümüze ulaşanlar olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde yapılmış kopyaları ulaşanlar da bulunmaktadır. Eski Hitit dönemi ana tarihsel belgelerinden olan I.Hattuşili'ye ait olduğu anlaşılan vasiyetname olarak adlandırılan metin¹⁰ hem Akkadca hem de Hititçe olmak üzere yazdırılmıştır¹¹. Hitit tarihi boyunca örneklerini gördüğümüz kralların yıllık icraatını anlatan annallerden en eski örneği hem Akkadca hem de Hititçe yazdırılmış I.Hattuşili'nin Annalleri oluşturmaktadır¹². Güneydoğu Anadolu'da aranması gereken Urşu adlı kentin kuşatılmasını konu alan Urşu Kuşatması Metni sadece Akkadca'sı günümüze ulaşanlardandır¹³. Yine sadece Akkadca'sı günümüze ulaşan ve I.Hattuşili zamanına tarihlenen bir başka tablet de bir bağış belgesini içeren İnadık Tableti'dir¹⁴. İki ana tarihsel metin olarak tanımlanan Hitit Krallığı'nın en erken evresine ait kimi belgelerin Akkadca ve Hititçe yazılmış olması, bu dönemde Hititçe'nin çivi yazısına ilk

¹⁰ KUB I 16 (2BoTU 8)+KUB XL 65 (CTH 6). Kralın hasta yatağında yazdırdığı, asıl konusu vefaht değişikliği olan, bu arada dönemin iç olaylarına da yoğun olarak değinen bir metindir.

¹¹ Tablet 2. ve 3. kolonları Hititçe, 1. ve 4. kolonları Akkadca'dır. Metnin Hititçe yazılıp, Akkadca kısmın tercüme olduğu kabul edilmektedir (Goetze, *JCS* 16, s.27; H.C.Melchert, "The Acts of Hattusili I," *JNES* 37 [1978], s.4)

¹² Hititçe (KBo X 2) ve Akkadca (KBo X 1) (CTH 4). Altı yıllık askeri icraatı konu almaktadır. Akkadca ya da Hititçe'sinden hangisinin tercüme olduğu tartışmalı olmakla birlikte, eldeki nüshalar M.Ö. 13. yüzyılda yapılmış olan kopyalardır (Melchert, *JNES* 37[1978], s.2).

¹³ KBo I 11 (CTH 17). Bu metnin ele geçmemiş olan orijinalinin Eski Hititçe olarak yazılmış olduğu ve günümüze ulaşan Akkadca nüshanın kayıp Hititçe metnin tercümesi olduğu görüşü vardır (G.Beckman, "The Siege of Urşu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography," *JCS* 47 [1995], s.27.

¹⁴ İnadık'ta ele geçen bu tablet, üzerindeki mühürler ve çivi yazısı özellikleri ve metinde geçen üç isim dolayısıyla Eski Hitit Çağı'na tarihlenmektedir (K.Balkan, *İnadık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi*, Ankara 1973, s.30-37).

uygulandığı görüşünü desteklemektedir. Nitekim, söz konusu olan metinlerin Akkadca nüshalarının, bu dilin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da da konuşulmuş ve yazılmış olan lehçesi Asurca değil, Hititçe'nin uygulanmış olduğu çivi yazısının formunu bulmuş olduğu lehçesi Babilce olduğu belirtilmektedir¹⁵. Hitit çivi yazısının, Eski Babil tarzındaki çivi yazısının Hititçe'ye uygulaması olduğunu tekrar vurgulayarak, şimdi Hitit çivi yazısının ilk ortaya çıkışı için şunu daha kolay söyleyebiliriz. Hititler, ilk olarak siyasal birliği kurdukları Orta Anadolu'dan güneydoğu yönünde sürdürdükleri ya da Kuzey Suriye'ye yaptıkları ilk seferler sırasında Babil yazısı ile karşılaşmış; belki de orada ele geçirilen kentlerdeki yazı işi ile ilgili görevlilerin Hitit ülkesine getirilmesi ile bu yazının Hititçe'ye uygulanması ve Hitit yönetim kademesince kullanılması gerçekleştirilmiş olmalıdır¹⁶. Burada hemen I.Hattuşili zamanında bugün Hatay ilimiz sınırlarında kalan Alalah kentine yapılan sefer hatırlanmalıdır¹⁷. Bir çivi yazılı arşivin de bulunduğu yapılan kazılarla ortaya çıkarılan Alalah kentinin 7. tabakasına son veren şiddetli yıkımın I.Hattuşili'nin istilası ile ilişkili olması gerektiği bu tabakaya ait arşiv belgelerinde geçen kral adları dolayısıyla öne sürülmektedir¹⁸. Çivi yazısını tanıyıp kullanan bu kentte olan istila hareketi orada kullanıldığı anlaşılan Eski Babil tarzındaki çivi yazısının Hititlerce kullanımı için de bir başlangıç teşkil etmiş olmalıdır. Nitekim Hitit çivi yazısının Alalah'ın 7. tabakasının yazısıyla olan benzerliği bilinmektedir¹⁹. I.Hattuşili dönemine ilişkin bilgiler edindiğimiz belgelerdeki tüm olayların kronolojik olarak bir sıralamasını yaptığımızda, bu kral zamanında yapılan askeri seferlerin, istila hareketlerinin onun tahta geçişinin ilk yıllarına konulması gerektiğini kabul ediyoruz²⁰. Şu halde Hitit çivi yazısının ortaya çıkışı I.Hattuşili'nin krallığının ilk dönemlerinde ve Hattuşa'da olmalıdır²¹. Nitekim söz konusu yıllıklara baktığımızda burada anlatılan tüm seferlerin olduğu gibi Alalah kentine de seferin Hattuşa'dan

¹⁵ H.G.Güterbock, "Hittite Historiography: A Survey," *History, Historiography and Interpretation* (ed. H. Tadmor and M. Weinfeld), Jerusalem 1986, s. 26

¹⁶ O.R.Gurney, "Anatolia c. 1750-1600 B.C.," *CAH II/1*, Cambridge 1973, s. 248

¹⁷ Alalah'a yapılan seferi I.Hattuşili'nin Yıllıklar'ndan öğrenmekteyiz (KBo X 2 I 15-16)

¹⁸ A. Goetze, "H.G.Güterbock und H.Otten, Keilschrifttexte aus Boghazköi X," *JCS* 16 (1962), s.27; O.R.Gurney, *CAH II/1*, s.241; M.C.Astour, *Hittite History and Absolute Chronology of the Bronze Age*, Partille 1989, s.10

¹⁹ Gankrelidze, *Archiv Orientalni* 29, s. 415; Gurney, *CAH II/1*, s. 248; Rüster-Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon*, s.15

²⁰ T.Yiğit, "Hitit Krallığı'nın Kuruluş Dönemindeki İç Olayların Sırası," *Archivum Anatolicum* 6/2 (2003), s.151

²¹ Hitit çivi yazısının Hititçe'ye ilk uygulamasının bugün yeri hâlâ bilinmeyen Hititlerin eski başkentleri Kuşşara'da olması gerektiği, zira bu yazının Hattuşa'daki arşivlerde çok gelişmiş olarak karşımıza çıktığı, gelişme aşamasının Kuşşara'da Erken Hitit Çağı'nda tamamlanmış olabileceği; Kuşşara kentinin de buna göre Anadolu'da Eski Asur yazısının etki alanının dışında Kuzey Suriye ile daha kolay ilişki kurulabilecek bir yerde aranması gerektiği ileri sürülmüştür (Alp, *Uluslararası I.Hititoloji Kongresi*, s.23).

yapıldığının anlaşılıyor olması²², söz konusu yazının ne zaman ilk ortaya çıktığının yanı sıra belirttiğimiz nerede olduğu yolundaki görüşümüzü desteklemektedir.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Alp, S., "Hititler'de Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramının Hititçe Karşılığı," *Belleten* 13 (1949), s. 245-270
- Alp, S., "Kaniş=Anişa=Nişa Erken Hitit Çağının Bir Başkenti," *Belleten* 27 (1965), s. 367-376
- Alp, S., "Hitit Çağında Anadolu Coğrafyası: Bazı Atılımlar ve Yeni Umutlar," *Uluslararası I.Hititoloji Kongresi (19-21 Temmuz 1990)*, s. 21-24
- Alp, S., "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kaneş/Neşa'da Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu," *Archivum Anatolicum* 3 (1997), s. 1-17
- Astour, M.C., *Hittite History and Absolute Chronology of the Bronze Age*, Partille 1989
- Balkan, K., *Kaniş Karum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler*, Ankara 1955
- Balkan, K., *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara 1957
- Balkan, K., *İnandık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi*, Ankara 1973
- Beckman, G., "The Siege of Uršu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography," *JCS* 47 (1995), s. 23-34
- Bilgiç, E., *Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Apellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisindeki Yeri*, Ankara 1953
- BoTU*: E.Forrer, *Die Boghazköi-Texte in Umschrift*, zweiter band, Leipzig 1922

²² Altı yıllık icraatın anlatıldığı kralın yıllıklarında Alalah'a ikinci senede sefer yapıldığı görülmektedir. (Hattuša'nın her ne kadar genellikle I.Hattuşili zamanında yeniden iskan edilip başkent yapıldığı belirtilse de bunun belgelerle kanıtlanmadığı da gerçektir.) Alalah'a sefer öncesinde Hattuša'nın merkez olduğu yolunda açık bir ifade yoksa da bir sonraki sene düzenlenen Arzawa seferi sırasında Hattuša'nın Hititler'in başkenti olduğu yolunda yorumlanabilecek ifadeler vardır (KBo X 2 I 26). (Yıllıklarda sonraki bölümlerde başkentin Hattuša olduğuna dair açık ifadeler vardır: KBo X 2 I 44-45, II 23, III 9-10.) Şu halde Alalah seferi sırasında da başkentin Hattuša olması gerektiğini söyleyebiliriz.

CAH: The Cambridge Ancient History (Cambridge)

CTH: Laroche, E., Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971

Dinçol, A.M.- Dinçol, B., "Eskiçağ'da Doğu Akdeniz Havzası ve Anadolu'da Diller ve Yazılar," *Boğazköy'den Karatepe'ye*, s. 20-37

Gamkrelidze, Th.V., "The Akkado-Hittite Syllabary and the Problem of the Origin of the Hittite Script," *Archiv Orientalni* 29 (1961), s. 406-418

Gelb, I.J., *Inscriptions from Alishar and Vicinity*, OIP 27, Chicago 1935

Goetze, A., "H.G.Güterbock und H.Otten, Keilschrifttexte aus Boghazköi X," *JCS* 16 (1962), s. 24-30

Gurney, O.R., "Anatolia c. 1750-1600 B.C.," *CAH II/1*, Cambridge 1973, s. 228-255

Güterbock, H.G., "Hittite Historiography: A Survey," *History, Historiography and Interpretation* (ed. H. Tadmor and M. Weinfeld), Jerusalem 1986, s. 21-35

Hecker, K., "Çivi Yazısının Kökeni Hakkında," *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)*, s. 43-52

JCS: Journal of Cuneiform Studies (New Haven)

JNES: Journal of Near Eastern Studies (Chicago)

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi (Leipzig/Berlin)

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi (Berlin)

Larsen, M.T., "A revolt Against Hattusa," *JCS* 24 (1972), s. 100-101

Melchert, H.C., "The Acts of Hattusili I," *JNES* 37 (1978), s. 1-22

Neu, E., *Der Anitta Text*, StBoT 18 (1974), Wiesbaden 1974

OIP: Oriental Institute Publications (Chicago)

Rüster, C.-Neu, E., *Hethitisches Zeichenlexikon*, Wiesbaden 1989

StBoT: Studien zu den Boğazköy-Texten (Wiesbaden)

Yiğit, T., "Hitit Krallığı'nın Kuruluş Dönemindeki İç Olayların Sırası," *Archivum Anatolicum* 6/2 (2003), s.143-154